

ALEKSANDRA DJUKIC *

PUBLICZNA PRZESTRZEŃ ULICY – PRZEKSZTAŁCENIE I ULEPSZENIE TOŻSAMOŚCI

THE PUBLIC SPACE OF THE STREET – TRANSFORMATION AND IMPROVEMENT OF IDENTITY

Streszczenie

Zmagając się z globalnymi przemianami, miasto z wielowymiarowym tłem modyfikuje istotę swej roli historycznej oraz symboliki. W świecie rozmaitych cywilizacyjnych tendencji, wysokich technologii oraz nieustannie tworzonej sieci konsumenci przestrzeni miejskich muszą dopasowywać swe potrzeby do zunifikowanych ram narzucanych przez globalny postmodernizm głównego nurtu. Celem niniejszego artykułu jest prezentacja teoretycznego i praktycznego wymiaru tego właśnie problemu będącego przedmiotem badań skupionych na typologii oraz możliwościach odnowy miast. Wymiar teoretyczny stanowi część systemu klasyfikacji nowej typologii, opartego na morfologii (odpowiednie: skala, odległość, proporcja, masa, krajobraz, rytmy wizualne, detal architektoniczny oraz materializacja). Wymiar praktyczny polega na tworzeniu podstaw odnowy miast i odbudowy ulic oraz modeli odnowy miast, które można wykorzystywać dla podobnych typów ulic głównych. Temat ten wiąże się jednocześnie z przestrzenną analizą ulic we wzorcu miejskim, znaczeniem współczesnego miasta oraz architekturą zrównoważoną. Badania oparte są na morfologii głównych ulic i placów miast serbskich, jak również na działaniach wewnątrz struktury fizycznej, które odzwierciedlają formę przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: odnowa, tożsamość, przestrzeń publiczna, globalizacja, symbolika, percepcja

Abstract

In facing global changes the city and its multidimensional background modify the essence of their historical role and symbolism. Unprepared to respond to different high-tech civilisation trends and unprotected from the strength of the recently established networks, urban space and its consumers are forced to balance between their needs and unified frames imposed by the global post-modern mainstream. Therefore, the purpose of this paper is to present the theoretical and practical dimensions of this problem embedded in research focused on the typology and possibilities of urban renewal. The theoretic dimension is included in the new typology classification system, based on morphology (an appropriate sense of scale, distance, proportion, massing, landscaping, visual rhythms, architectural detailing and materialisation). The practical dimension consists of forming a basis for urban renewal, reconstruction of streets and creating models for urban renewal that can be used for similar types of the main streets. At the same time, the topic is connected with spatial analysis of streets in urban pattern, the sense of the city today and sustainable architecture. The research is based on the morphology of the main streets and squares of towns in Serbia, as well as on activities within the physical structure, which reflect the public space form.

Keywords: renewal, identity, public space, globalization, symbolism, perception

* MSc Arch. Aleksandra Djukic, prof. Uniwersytetu Belgradzkiego, Instytut Urbanistyki i Projektowania Urbanistycznego, Wydział Architektury, Uniwersytet Belgradzki.

1. Wstęp

Miasta buduje się, niszczy i odnawia od niepamiętnych czasów. Jednakże większość z nich trwa w przestrzeni i czasie w postaci osad już istniejących, które rozwijają się od prapoczątków do czasów obecnych. Miasta i ich podstawowe elementy – macica uliczna, parcele, przestrzenie publiczne, struktura fizyczna (budynki) – rozwijają się i przekształcają według podobnych zasad i przepisów, pod warunkiem, że odbywa się to w identycznych lub podobnych ramach przyrodniczych, społecznych i politycznych. Zasady te bywają wprawdzie łamane pod wpływem czynników przyrodniczych lub społecznych, lecz mimo to miasta nadal budują i zachowują swoją odrębność i tożsamość, odzwierciedlając własny *genius loci*.

Jesteśmy dziś świadkami epoki, w której szybko rozwijające się miasta tracą swą tożsamość budowaną na przestrzeni stuleci. Regionalne, kulturowe i inne cechy ich życia i architektury wymazywane są przez nowe kierunki rozwoju, podczas gdy nowoczesne i ponowoczesne przestrzenie w coraz większym stopniu upodobniają się do siebie. Zjawisko to jest szczególnie widoczne na przedmieściach, które rozrastają się w sposób niekontrolowany. Awangardowi architekci z początku XX w. pod przywództwem Le Corbusiera, Gropiusa i Jacobsa Oweda w sposób kategoryczny odrzucili wzorzec ulicy i kwartału, ignorując walory historyczne i kulturowe jako główne elementy spuścizny tradycyjnej myśli i praktyki. W rezultacie wiele miast europejskich zniszczyła dekonstrukcja ich centrów, natomiast interpolację w strukturze fizycznej przeprowadzono poprzez zaprzeczenie istniejących wartości oraz odziedziczonych wzorców miejskich [2].

Tendencję tę wspomagał dodatkowo fakt, że firmy międzynarodowe, które kontrolują rynki na wszystkich poziomach, wymagają od projektantów tworzenia łatwo rozpoznawalnych budynków o podobnym wyglądzie – zarówno w detalu, jak i ogólnej strukturze. Życzenia inwestorów sprawiają, że główne ulice miast (dzielnice handlowe) – niezależnie od lokalizacji w świecie – wyglądają niemal identycznie. Skutkiem tego użytkownicy przestrzeni publicznych, zwłaszcza w miastach o mniej wyrazistej tożsamości i cechach charakterystycznych, nie dostrzegają żadnych różnic między nimi. Christopher Alexander [1] wystąpił przeciwko tego rodzaju praktykom, twierdząc, że ulice mają olbrzymie znaczenie dla planów miast, dlatego też powinny być odnawiane i przebudowywane w sposób, który pozwoli im spokojnie funkcjonować i służyć pieszym. Norberg Schulc [9] powtarza, że ulica to zasadniczy symbol ludzkości, który służy za dowód zdobycia przestrzeni przez ludzi.

Aldo Rossi [10] wyróżnia dwie najważniejsze metody (systemy) badania struktury miast. Pierwsza z nich postrzega miasto jako produkt systemów funkcji tworzących jego architekturę od podstaw – w tym przestrzeni miejskich, druga zaś traktuje je jako strukturę przestrzenną. W kontekście niniejszego artykułu nacisk zostanie najpierw położony na drugi system, jednak pozostałe elementy (wyniki) również będą wzięte pod uwagę, jeżeli tylko pomogą w znalezieniu odpowiedzi na pewne niezwykle istotne pytania dotyczące procesu tworzenia i przekształcania struktury miasta. Wprowadzane dane podtrzymują jednocześnie tezę, że topografia tworzy układy wewnątrz formy miejskiej, natomiast przepisy i wpływy kulturowe wywierają bezpośredni wpływ na ich morfologię – kształtowanie.

Zaproponowana metoda badań skupiająca się na zjawisku miasta w erze postmodernistycznej oraz jego mikroelementach wymaga zastosowania specjalnych narzędzi metodologicznych. Dlatego też metoda badawcza generalizuje pewne zjawiska przestrzenne, podczas gdy analiza porównawcza i metoda indukcyjno-dedukcyjna wykorzystywane są równocześnie w celu ustalenia przepisów (jako ślady historyczne i kulturowe w postaci formy fizycznej i jej elementów). Metoda wykorzystuje bardzo precyzyjne elementy przy pewnym stopniu formalizacji.

Dodatkowym problemem dla naukowca jest fakt, że formy urbanistyczne są wynikiem decyzji projektantów, nagromadzonych w ciągu stuleci. Dawniej harmonizowały one jednak z duchem miejsca, nawet jeśli podejmowano je *ad hoc*. W badaniach nad formą urbanistyczną – zarówno jako całością, jak i zbiorem elementów (trwałość i przemiany) – pojęcia czasowe również odgrywają istotną rolę w pozna-

waniu morfologii miasta. Percepcja przeszłości miasta określa granice porównania, a także przyszłe kryteria. To właśnie architektura miejska konsoliduje związek pomiędzy różnymi epokami, mniej lub bardziej istotnymi dla relacji między formami urbanistycznymi [5].

2. Główna ulica, rynek i centrum miasta – ich znaczenie dla struktury urbanistycznej

Ulicom miast o długiej historii nierzadko nadawano znaczenie jeszcze przed rozlokowaniem budynków i parceli. W planowaniu głównej ramy kompozycyjnej ulica główna i rynek zazwyczaj pełnią rolę najważniejszego elementu, który często dominuje w całej kompozycji planu. Mikroelementy urbanistyczne można traktować nie jako zwykłą sumę architektury, ale jako pewną całość, której trwałość i wartość ściśle wiążą się z długowiecznością miasta oraz pamięcią o minionych epokach.

W większości miast europejskich pozycja i ukształtowanie ulicy pochodzą z okresu średniowiecza [7]. Nawet w przypadkach, gdy miasta przechodziły gwałtowne transformacje (np. radykalne przekształcenia po wielkich pożarach), układ głównej ulicy oraz pozycja rynku miejskiego pozostawały nienaruszone. Główna ulica i rynek reprezentują jeden z najważniejszych elementów tożsamości, który pomaga nam rozpoznawać i zapamiętywać przestrzeń miejską. Miejsca te wykorzystywane są przez różne struktury społeczne do spotkań i kontaktów towarzyskich, stanowią arenę rytuałów i świąt. To właśnie tam ujawniano symbole i znaczenia, zmieniano technologie, wprowadzano innowacje, rodziły się też nowe funkcje, bez których trudno wyobrazić sobie życie miasta. Przestrzenie te nie odzwierciedlały więc ideału, lecz reprezentowały cały zestaw nowych wartości – mentalność miasta.

W drugiej połowie XX w. ulice uległy głębokim i złożonym zmianom o tak dalekim zasięgu, że całkowicie odrzuciły pielęgnowane niegdyś wartości, jak i fundamentalną naturę ulicy. Za przykład niech posłuży degradacja ulic handlowych, która wynikała z dominacji ruchu samochodowego, modyfikowała potrzeby i rytuały miejskie, ale była też wyrazem ekspansji olbrzymich centrów handlowych, które przejęły dawną rolę ulicy. W latach 70. XX w. zadaszone centra handlowe zlokalizowane na obrzeżach miast przejęły rolę ulic handlowych, oferując wyższy poziom komfortu i bezpieczeństwa. W połowie lat 20. XX w. zauważono, że przenoszenie handlu i usług z centrum miasta na jego obrzeża prowadzi do obumierania i deterioracji centrum. Wiele miast postanowiło przebudować i ożywić centrum, dzięki czemu główne ulice i place odzyskały swą dawną rolę (w Wielkiej Brytanii powołano TCM – *Town Centre Management* – organizację koordynacyjną, której misja polega na zachowaniu historycznych centrów miast brytyjskich, atrakcyjnych i pożądaných zarówno dla miejscowej ludności, jak i zwiedzających).

3. Impresje pamięci – elementy tożsamości głównej ulicy

Istnieje możliwość określenia tożsamości miejsca poprzez analizę trzech aspektów: fizycznego, funkcjonalnego oraz kulturowego. Aspekt fizyczny to bezpośredni wynik charakterystyki przestrzennej, tj. gęstości architektury („Możemy żyć bez architektury, ale nie możemy bez niej pamiętać” – J. Ruskin, 1849 r.), natomiast aspekt funkcjonalny jest konsekwencją działań w pewnej przestrzeni. Aspekt kulturowy identyfikuje znaczenia przypisywane pewnym miejscom przez jednostki lub grupy jednostek, które mogą się różnić w zależności od pochodzenia etnicznego i społecznego, wieku oraz płci [6].

W mniejszym lub większym stopniu wszystkie środowiska posiadają cechy, które odróżniają je od innych i czynią je wyjątkowymi. Cechy takie wynikają z odrębności kulturowej, tradycyjnej i historycznej oraz poszczególnych doświadczeń, które współtworzą tożsamość. Grupy wizerunków miejskich scenerii i wspomnień symbolizują przywiązanie do danego miejsca oraz wskazują na „kulturową kontrolę nad pewnymi przestrzeniami” [11].

Tożsamość należy traktować jako zjawisko zmienne, gdyż określa je związek między użytkownikami a ich otoczeniem fizycznym, w którym z czasem zmieniają oni swoje zwyczaje, poglądy, wzorce estetyczne oraz wartości.

Teoria planowania i projektowania urbanistycznego posługuje się różnymi metodami, które można wykorzystać przy określaniu miary tożsamości pewnego obszaru. Kevin Lynch uważa, że przestrzenną tożsamość miasta lub zespołu miejskiego można łatwo określić za pomocą testu rozpoznania, pamięci i opisu [8]. Przeprowadzenie ankiety wśród użytkowników publicznych przestrzeni miejskich pomaga ustalić, czy mieszkańcy potrafią rozpoznać konkretne miejsca na fotografiach, szkicach lub trójwymiarowych planszach i które zespoły lub odcinki potrafią zapamiętać werbalnie lub graficznie. Szybkość i intensywność procesu rozpoznania i zapamiętania można także wyrazić liczbowo, tak jak liczbę jednostek, które potrafią sprostać wymaganiom. Test ten można uzupełnić opisami poszczególnych lokalizacji, które identyfikują i objaśniają istniejące przestrzenie i działania. W Polsce i Wielkiej Brytanii przeprowadzono cykl ankiet tego rodzaju w celu stworzenia „pamięciowych map czytelności miast”.

Lynch uważa, że w badaniach nie można polegać wyłącznie na rysunkach i opisach lokalizacji, ponieważ doprowadziłoby to do wykluczenia głównych elementów współdziałania, które wywierają wpływ na całkowitą sumę wrażliwości – zważywszy, że dane miejsce najlepiej „czują” stali użytkownicy. Przyzwyczajenie jest więc poczuciem przynależności do miejsca, które kształtuje się w okresie dzieciństwa. Impresje pamięci zostają w nas na całe życie i to właśnie dzięki nim w pewnych miejscach czujemy się lepiej niż w innych – akceptujemy je jako składowe części własnego wizerunku w pamięci [8]. Carl Gustaw Jung z kolei twierdzi, że dziedziczymy przestrzenie o wielkim historycznym znaczeniu dla miasta, ponieważ pożyczamy wizerunki z podświadomości zbiorowej.

4. Proces przekształcania

Pewne zmiany zachodzące w środowisku najłatwiej zrozumieć w kontekście rozwoju. Chodzi o to, że przekształcenia reprezentują znaczące bądź radykalne zmiany zapoczątkowane na poprzednim etapie. Proces transformacji głównych ulic i placów miasta jest bardzo ważny dla miast Europy z tego powodu, że każde miasto posiada jedną ulicę główną pełniącą funkcję handlową oraz jeden rynek lub też kilka połączonych przestrzeni publicznych, w których gromadzą się ludzie i mają miejsce rozmaite wydarzenia z życia miasta. Cel ten odzwierciedlony jest w znaczeniu przestrzeni publicznych na poziomie miejskim.

Dyskusja na temat przekształcania głównej ulicy miasta oraz rynku skupia się na zasadach ogólnych. Zakłada się też, że każda ulica główna ma własną charakterystykę, na podstawie której zasady ogólne można przystosowywać do obecnej sytuacji. Tak więc stosowanie tychże zasad nie doprowadziłoby do powstania modelu, według którego powinno się przekształcać, rozbudowywać lub organizować ulice, lecz raczej do wytworzenia pewnych pomocy, możliwych do zastosowania w dalszym planowaniu, projektowaniu, przebudowywaniu i/lub odnawianiu.

Oto główne zasady, które powinno się stosować w przekształcaniu publicznych przestrzeni miasta:

- zachowanie obecnej regulacji ulicy – ustawienie w linii,
- kompozycja elementów opartych na wspólnych przepisach,
- wzgląd na percepcję wzrokową (efekt tożsamości i czytelności przestrzeni),
- wzrost stopnia miejskości (nacisk na dokończenie wcześniej rozpoczętych struktur, ochronę, zwartość macy kwartałowej),
- tworzenie logicznego kontekstu dla zorkiestrowanych indywidualnych działań użytkowników przestrzeni (nacisk na elastyczność i adaptowalność).

Polecane elementy pomagałyby eliminować dostrzeżone przeszkody, zachowywać obecną tożsamość i odnawiać przestrzeń publiczną o wielkim znaczeniu – ulicę miasta jako miejską scenę. Z tego

powodu wykorzystanie wyników badań pozwoliłoby wyróżnić podstawowe elementy, przepisy i macice miejskie oraz zaproponować pewne kroki w dalszym procesie przekształcania ulicy.

5. Standardy miejskie i możliwość przekształcania

Centra miast Kragujevac i Požarevac przeanalizowano pod kątem przekształcania publicznych przestrzeni miejskich.

Ciągłość przestrzennego rozwoju macic miejskich analizowanych miast bywała zakłócana, co doprowadziło do zniszczenia ich wyjątkowej integralności. Taka sama sytuacja występuje w większości naszych miast – mniejszych i większych. Z tego powodu proces transformacji winien odsłaniać nowe czynniki, które będą niezależne od okoliczności, dzięki czemu utworzą stałą podstawę dla struktury miejskiej w jasno określonym przedziale czasowym. Miasto trzeba jednocześnie postrzegać jako strukturę dynamiczną, która nieustannie rozwija się i zmienia.

Pojemność centrum miasta wyraża się w mnogości jego form fizycznych, ich nieregularności i spontaniczności. Szanując je, można uniknąć monotonii oraz dezorientacji.

Badania wykazują, że forma kwartałów w centrach analizowanych miast nie jest regularna, a ich powierzchnia różni się w stosunku 1:3 w ścisłym centrum i na głównej ulicy. Duże kwartały można dzielić na mniejsze części, wykorzystując korytarze lub linie parceli w roli potencjalnych granic. W takich przypadkach wskaźnik użyteczności jest bardzo niski, zważywszy, że mamy do czynienia z obszarami śródmiejskimi o najwyższym stopniu urbanizacji. Istnieje jednak możliwość zwiększenia go do 1,5–2,0 w zależności od potencjału każdego z kwartałów.

Zakończył się już proces dezintegracji parceli, a w niektórych częściach kwartału pojawiają się oznaki procesu integracji – usługi zastępują funkcję mieszkalną. Aby zabezpieczyć możliwie najwyższy stopień adaptowalności planu, trzeba wziąć pod uwagę możliwość integracji (połączenia) oraz dezintegracji (fragmentaryzacji) obecnych działek. Na wielu z nich znajduje się zbyt wiele budynków/struktur – w konsekwencji wewnątrz kwartału nie jest wykorzystywane w odpowiedni sposób, biorąc pod uwagę jego śródmiejską lokalizację oraz bliskość głównych linii komunikacyjnych.

Zwartość budynków w granicach poszczególnych kwartałów znacznie się różni. Wzdłuż niektórych części głównej ulicy „porozrzucane” są niezależne struktury fizyczne, które nie mają szczególnych powiązań z przestrzenią publiczną. Części te mogłyby zostać naruszone, zwłaszcza na poziomie parteru i chodnika po to, by stonować wrażenie „odłączenia”.

Dominujący model rozmieszczenia również nie jest w pełni zadowolający. Należy opracować 200-metrową siatkę współrzędnych (optymalna odległość między punktami orientacyjnymi – znaczącymi miejscami) i określić dokładną pozycję przyszłych znaków przestrzennych. Trzeba brać pod uwagę poziomy, na których odzwierciedlają się struktury dominujące, oraz ich gradację.

Zmiany rytmu pierzei ulic mają charakter dynamiczny i rządzą się swoimi prawami. Jeżeli połączy się większą ilość parceli, należy dążyć do zachowania elementów fasady podczas projektowania nowych budynków, które przypominałyby przechodniom o dawnych standardach. Należy zachować poziomą linię budynków, a naruszające ją części kwartałów przekształcić całkowicie lub na poziomie parterów (np. przezroczyste ściany z różnymi efektami dla wszystkich zmysłów). Pionowa linia budynków jest zwykle dość nieregularna, co wynika z rozwoju i dziedzictwa miasta. Należy zachować ostrożność w przypadku jakichkolwiek interwencji w zakresie kształtowania linii pionowych i unikać niwelowania poziomej linii gzymsu w częściach pozbawionych oczywistej logiki, która uzasadniałaby takie działanie.

Wolna przestrzeń wewnątrz kwartału charakteryzuje się dużym potencjałem, lecz nie jest odpowiednio użytkowana. Zmiana przeznaczenia mogłaby zwiększyć jej wartość rynkową i stworzyć drugorzędne „handlowe centra miejskie”. Koncepcję „kwartału wewnątrz kwartału” można wykorzystać niezależnie lub też w połączeniu z fragmentaryzacją kwartału, pamiętając o najnowszych doświadczeniach

międzynarodowych w dziedzinie projektowania urbanistycznego. Centrum miasta powinno skupiać jak największą liczbę funkcji centralnych przy bardzo niskim odsetku budownictwa mieszkaniowego, które powinno przybrać formę lokali własnościowych, budynków handlowo-mieszkaniowych oraz hoteli.

Współczesne tendencje wykazują potrzebę dostępu do każdej parceli i każdego budynku publicznego (z ulicy lub z wnętrza kwartału) oraz wystarczającej ilości miejsc parkingowych (bez naruszania natury drogi), którą mogą zapewnić garaże planowane w budynkach lub na terenie kwartału.

6. Wniosek

Kształtowanie struktury fizycznej wyznacza kierunki rozwoju, treść/funkcja określa cele i powody przemieszczania się użytkowników, natomiast pozycja formy fizycznej kieruje orientacją przestrzenną. Forma tworzy wizerunek percepcyjny, drugorzędną plastyczność oraz wyposażenie ulicy, określając tożsamość, a całkowita suma ich wpływu na odbiorcę stanowi wyjątkowe doświadczenie przestrzeni i zachowania w niej.

Pamiętając o tym, że architektura – podobnie jak wszystkie pozostałe formy sztuki – polega na imitacji, nietrudno zrozumieć, dlaczego przestrzeń współczesnego miasta jest tak chaotyczna i wyalienowana – wyraża ona naszą percepcję rzeczywistości, która zamiast centralnego punktu integracji oferuje płataninę niepewnych kierunków zupełnie pozbawionych drogowskazów.

Nie można jednak ignorować wszystkich zmian wywoływanych przez współczesne społeczeństwo. Przestrzenie publiczne powinny odzyskać znaczenie jako miejsca zgromadzeń i ceremonii, odzwierciedlające miejską kulturę, architektura zaś powinna stać się najważniejszym instrumentem w procesie tworzenia tożsamości miasta, który umożliwiłby niezbędną symbolizację kulturową wzbogaconą o elementy mitów i rytuałów miejskich.

Zasady przedstawione w tym artykule jako możliwy scenariusz przyszłego rozwoju i przekształcania przestrzeni publicznych w centrach miast sformułowano na podstawie analizy historycznej oraz odpowiednio funkcjonujących przypadków. Przyszłość tych ulic nie będzie jednak polegać na kopiowaniu starych wzorców. Właściwej metody rozwoju, budowy i przekształcania ulicy należy upatrywać w akceptacji dawnych zasad przystosowanych do współczesnych warunków i tendencji, które z pewnością prowadzą do stworzenia swego rodzaju modelu zrównowżenia przestrzeni publicznych.

1. Introduction

For centuries cities have been built, destroyed and renewed. However, most of them continue to live in space and time in the form of settlements already existent, thus extending their development and continuance from the earliest times to the present. Cities in their entirety, which includes such basic elements as the street matrix, lots, public spaces and the physical structure – buildings, develop and transform according to similar rules and regulation, provided they develop within the same or similar natural, social and political frames. These rules are sometimes violated, as conditioned by natural or social factors, but cities still build and retain their distinctiveness and identity, reflecting their own *genius loci*.

Today we are witnesses to an age when cities, burdened with high-speed growth, lose the identity they built during their centuries-long existence. The regional, cultural and other features of their lives and architecture are erased by new trends, while modern and post-modern spaces look increasingly alike. This

phenomenon is particularly visible in the suburbs, affected by uncontrolled urban sprawl. Simultaneously, the early 20th century architectural avant-garde led by Le Corbusier, Gropius and Jacobs Oued categorically denied the street and block pattern, ignoring historical and cultural values as the principal constituent elements of the heritage of the traditional thought and practice. Accordingly, many European cities have been spoiled by the deconstruction of their urban cores, while interpolation in the physical structure was performed through a denial of the existent values and the inherited urban formulas [2].

This trend was additionally supported by the fact that international companies, which control markets on all levels, demand that designers create easily recognizable buildings, which all look similar – both in terms of details and the overall structure. As a result of investors' wishes, the main city streets (commercial precincts) are becoming almost identical, irrespective of their global whereabouts. Consequently, users of public spaces, especially in cities with less prominent identities and specific features, fail to notice any difference between them at all. Christopher Alexander [1] argued against this kind of practice, claiming streets were very important for city plans and should therefore be renewed and reconstructed in a manner which would allow pedestrians uninterrupted use and functioning. Norberg Schulc [9] reiterates that the street is a principal human symbol which represents the evidence of the possession of space by humans and their general existence.

According to Aldo Rossi [10], there are two fundamental approaches (systems) in researching the structure of cities. The first sees the city as a product of systems of functions initiating its architecture – including urban spaces, while the other considers it as a spatial structure. In the context of this research, the initial focus will be placed on the second system, but other elements (results) will also be taken into consideration, if they can assist in answering some very important questions about the process of formation of urban structure and its transformation. At the same time, the input data support the thesis that topography is the creator of settings within the urban form, while regulations and cultural influences affect their morphology – shaping – in a direct manner.

The proposed approach to research focusing on the phenomenon of the city in the post-modernist age and its microelements requires the use of special methodological tools. Therefore, the research method generalizes certain spatial phenomena, while comparative analysis and the inductive-deductive method are used concurrently to establish the codes (as historical and cultural impressions in the shape of the physical form and its elements). In conclusion, the method operates using very precise elements, but also with a certain degree of formalization.

An additional problem for the researcher lies in the fact that urban forms are the outcome of designers' decisions, accumulated over centuries. However, earlier they maintained harmony with the spirit of place, even if these decisions were also frequently made ad hoc. In researching the urban form both as a whole and its elements (counting their continuance and transformations), temporal terms also play an important role in the study of urban morphology. Having perceptions of a city's past defines the limits of comparison as well as the future criteria. It is really urban architecture that consolidates the connection between different epochs, more or less crucial for the relationship between urban forms [5].

2. The main city street, square and center – their relevance for urban structure

In cities with considerably long histories and continuity, the streets were often given their position before locating buildings and lots. In planning the main composition frame, the main street and the city square generally represent a constituent element which frequently dominates the whole of the planned composition. These urban microelements may not be viewed simply as a sum of architecture, but rather as a whole whose continuance and value are closely connected with the city's longevity and the memory impressions made in past epochs.

In most European cities, the position of the street and its alignment mainly date back to the Middle Ages [7]. Even in cases where cities underwent considerable transformations in the course of time (e.g. radical transformations after great fires), the alignment of the main street and the position of the main city square were retained. The main street and square represent one of the most important elements of identity that help us to recognize and remember urban space. Those places are used for socializing, encounters and social contacts between different social structures, they are sites of rituals and celebrations. It was there that symbols and meanings were disclosed, technologies changed, innovations introduced, and they also gave birth to new functions vital for the city. Therefore, these spaces did not simply mirror an ideal, they represented a whole set of new values – the urban mindset.

In the second half of the 20th century, streets underwent profound and complex changes, whose extent was such that they denied completely the previously cherished values and the fundamental nature of the street. For example, the degradation of commercial streets resulted from the predominance of traffic, modified urban needs and rituals, but it was also a reflection of the expansion of enormous shopping centers, which took over what was previously the role of the street. In the 1970s, indoor shopping centers located on the outskirts of cities took over the role of commercial streets, offering a higher level of comfort and safety. In the mid-1920s, it was concluded that the movement of businesses and services from the city centre to the outskirts led to the dying of the city centre and its deterioration. Many cities decided to reconstruct their city centers in order to revitalize them, and the main city streets and the main city squares resume their role again (Great Britain set up TCM, Town Centre Management, a coordinating pro-active initiative whose mission is to keep the historical cores of British cities attractive and desirable both for the local population and visitors).

3. Memory impressions – elements of identity of the main street

It is possible to define the identity of a place by studying three discrete aspects: the physical, functional and cultural aspect. The physical aspect is the immediate outcome of its spatial characteristics, i.e. the density of its architecture ("We can live without architecture, but we cannot remember without it", J. Ruskin, 1849), while the functional aspect is a consequence of the activities taking place in a certain space. The cultural factor identifies the meanings attributed to certain places by individuals or groups of individuals, and they can vary in accordance with their ethnic and social background, age and sex [6].

To a greater or lesser degree, all environments possess special qualities that set them apart from others and make them unique. These special qualities result from the cultural, traditional, historical distinct and individual experiences of an area, which combine to form an identity. Groups of images of urban settings and memories symbolize the affiliation with a certain place and indicate "cultural control over certain spaces" [11].

Identity should be treated as a changeable phenomenon, as it is determined by the relationship between users and their physical surroundings, where users change over time, their habits, views, aesthetic standards and values change.

The theory of planning and urban design has different methods which can be used to define the measure of identity of a certain area. Kevin Lynch is of the opinion that the spatial identity of a city or a city complex can be easily determined with a simple test of recognition, memory and description [8]. By surveying users of public urban spaces it is easy to determine if users or inhabitants can recognize specific places in photographs, sketches or three-dimensional presentations, and which complexes or segments they can memorize either verbally or graphically. The speed and intensity of the process of recognition and memorizing can also be expressed numerically, as well as the number of individuals who can respond to the requirements. This test can be supplemented with descriptions of individual locations,

which identify and explain the existent spaces and activities. A series of surveys of this kind were conducted in Poland and Great Britain, for the purpose of forming "mental maps of city readability".

Lynch believes that in research it is not enough to rely just on drawings and descriptions of locations, as this would lead to the negligence of the main interaction elements which affect the total sum of sensitivities – given the fact the actual users sense a place the best. Familiarity is thus the sense of belonging to a space, which forms in our childhood. This memory impression stays engraved in us throughout our lives, and thanks to it, some places make us feel better than others, we accept them as the composite parts of our own image of memory [8]. At the same time, Carl Gustaw Jung believes we inherit the spaces of great historic importance for a city because we borrow images from our collective subconscious.

4. The process of transformation

Certain changes to the environment are best understood in the context of development. Namely, transformations represent significant or radical changes originating in the previous condition. At the same time, the process of transforming the main city streets and the main city squares is very important for European cities for the reason that every city has one main street serving the commercial function and one main square, or several merged public spaces used for the purpose of gathering and as places where various happenings and the major events in the life of the city take place. The second reason is reflected in the importance of public spaces on the city level.

In discussing the transformation of the main city street and the main city square, the focus is on the general principles applied. It is also assumed that every main street has some special characteristics, based on which general principles can be adapted to the present situation. So, the application of these principles would not lead to the formation of a model according to which streets should be transformed, developed or organized, but rather to the formation of certain aids which would be used further in planning, design, reconstruction and/or renewal.

The main principles that should be applied in transforming the public spaces of a city core are:

- retention of the current street regulation – alignment,
- composition of elements based on common codes,
- consideration of the visual perception (which would stem from identity and readability of space),
- increase in the degree of urbanity (through insistence on the completion of previously begun structures, preservation, i.e. compactness of the block matrix),
- creation of a logical framework for orchestrated individual action of space users (insistence on flexibility and adaptability).

The recommended elements would assist in eliminating the perceived drawbacks, preserving the present identity and renewing this public space of great importance – the city street as an urban stage. For that reason, using this research would allow to set apart the basic elements, codes and urban matrices, and propose certain steps in the further process of street transformation.

5. Urban codes and the possibility of transformation

The city cores of Kragujevac and Požarevac were examined for the purpose of analyzing the transformation of public urban spaces.

The continuity of spatial development of the urban matrices of the examined cities to date has been interrupted, damaging their unique integrality. The situation is the same for the majority of our towns and cities. For that reason, the process of transformation should reveal new factors which will be independent

from the immediate circumstances and so create a stable basis for urban structure within a clearly specified time span. At the same time, it is necessary to see the city as a dynamic structure which incessantly develops and changes.

The capacity of a city core is reflected in the multitude of its physical forms, their irregularity and genuine spontaneity. If those characteristics are respected, it is possible to avoid monotony and disorientation.

The research shows that the form of the city core blocks in the analysed cities is irregular, and their areas vary in the ratio of 1:3 in the very city centre and the main street. The big blocks can be transformed into smaller components using the current passageways, penetration or lot lines for potential boundaries. In cases such as this the usability index is very low, given the fact we are dealing with central areas with the highest degree of urbanity in the cities. However, it would be possible to increase it to 1,5–2,0, depending on the potential of every individual block.

The process of lot disintegration is already complete, while some parts of the block show signs of the process of integration after their purpose was altered – residence is being replaced with services. In order to secure the highest possible degree of adaptability of the plan, it is crucial to take into account the possibility of integration (merging) and disintegration (fragmentation) of the current lots. Many of them contain more buildings/structures than the optimum; consequently, the interior of the block is not used adequately given its central location and the vicinity of the main communication lines.

The compactness of buildings within individual blocks varies dramatically. Some parts of the main street are lined with "dispersed" physical structures positioned independently, which do not have a special relationship with the public space. These parts could undergo some interventions, especially on the ground floor and pavement level, in order to tone down the sense of "detachment".

The dominant disposition is not fully satisfactory either. A 200-meter grid plan should be set (as the optimal distance between landmarks – prominent features) and the exact position of the future spatial marks specified. It is necessary to take into account the levels on which these dominant structures reflect as well as their gradation.

Changes in the rhythm of the street frontage are dynamic and follow their own intrinsic laws. If a greater number of lots are merged, it should be insisted on preserving the facade elements when designing new buildings, which would remind passers-by of the earlier codes. The horizontal building line should be maintained, and those parts of the block which break it should be transformed entirely or on the ground floor level (e.g. transparent walls with different effects for all the senses). The vertical building line is generally rather irregular, which is the result of urban development and heritage. Caution is required for any interventions in terms of shaping the vertical lines, without insisting on levelling the horizontal cornice line in those parts where no obvious logic exists to support such an action.

The free space inside the blocks has a lot of potential, but it is not adequately exploited. Changing its purpose could increase its market value and form secondary "commercial urban centers". The block-within-a-block option can be used independently or otherwise in combination with block fragmentation, bearing in mind the latest international experiences in urban design. The city core should contain as many central functions as possible, with a very low percentage of residential housing, which should be in the form of condominiums, business residential housing and hotels.

The contemporary trends instruct that there should be access to every lot and every single public building (from the street or from the interior of the block), and the sufficient number of parking spaces (bearing in mind the nature of the road) can only be provided by planning garages inside the buildings or the interior of the block.

6. Conclusion

The shaping of the physical structure sets trends, the contents/function defines the goals and reasons for the movement of users, while the position of the physical form directs spatial orientation. The form creates the perceptive image, secondary plasticity and street furniture define the identity, and the overall sum of their impact on the viewer is a special experience of the space and behaviour in it.

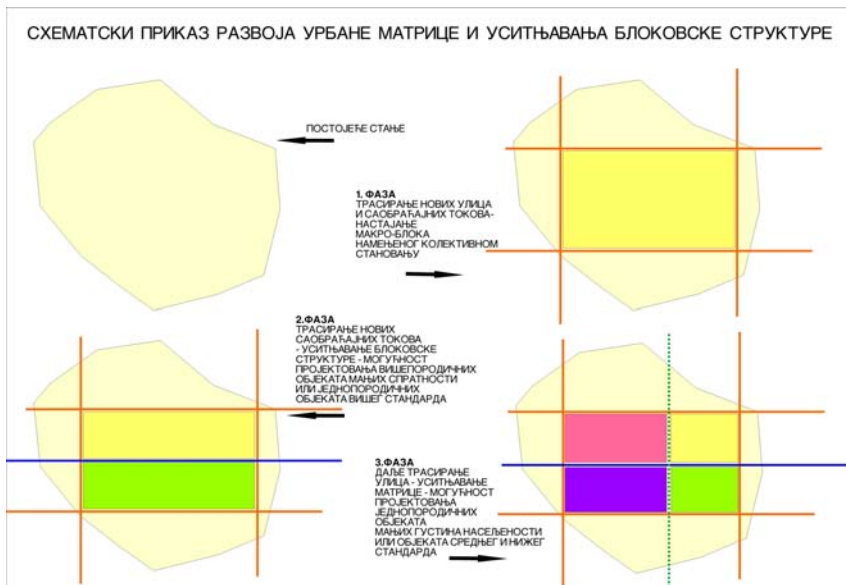
Bearing in mind the fact that architecture, like all arts, relies on imitation, it is easy to comprehend why contemporary city space is so confused and alienated – it represents our perception of reality which does not offer a central point of intergration, but a muddle of unreliable directions and no signposts to tell us the way.

Nevertheless, not all the changes brought about by contemporary society can be ignored. Public spaces should reassume importance as places of gathering and celebration, thus making a reflection of urban culture, while architecture should be the most important instrument in creating urban identity that could offer the necessary cultural symbolization enriched with modified elements of urban legends and rituals.

The principles presented in this paper as a possible scenario for future development and transformation of public spaces in city cores were formed on the basis of historical analysis and cases which function in acceptable ways. However, the future of these streets is not about copying old models. The right approach to the issue of development, construction and transformation of the street should be searched for in the acceptance of the former principles adapted to contemporary circumstances and trends, which are certainly leading to the creation of a specific model of sustainability of public spaces.

Bibliografia – Bibliography

- [1] Alexander C., Ishikawa S., Silverstein M., *A Pattern Language – Towns, Buildings, Construction*, Oxford University Press, Nowy Jork 1977.
- [2] Baker H.G., *Design Strategies in Architecture – An Approach to the Analysis of Form*, Van Nostrand Reinhold, Londyn 1989.
- [3] Barber S., *Fragments of the European City*, Reaktion Books, Londyn 1995.
- [4] Bacon N.E., *Design of Cities*, Thames and Hudson, Londyn 1995.
- [5] Bobic M., Urhahn G., *A Pattern Image*, THOTH Publishers, Bussum 1994.
- [6] Boyer M.C., *The City of Collective Memory*, The MIT Press, Massachusetts 1995.
- [7] Kostof S., *The City Shaped – Urban Patterns and Meanings Through History*, Thames and Hudson, Londyn 1991.
- [8] Lynch K., *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1960.
- [9] Norberg-Shulz C., *L'abitare (L'insediamento, lo spazio urbano, la cassa)*, Electa Editrice, Mediolan 1984.
- [10] Rossi A., *Arhitektura grada*, Gradjevinska knjiga, Belgrad 1988.
- [11] Zukin S., *The Culture of the Cities*, Blackwell Publishers Inc, Massachusetts 2000.

II. 1. Możliwości przekształcania kwartałów w macicy miasta Pożarevac
 III. 1. The possible transformation of blocks in the matrix of Pożarevac

II. 2. Dynamiczna pierzeja ulicy w mieście Kragujevac
 III. 2. A dynamic street frontage in Kragujevac